

## Ponència: Visions endògenes: des d'Aragó

Mercè Llop i Alfonso

Unitat de Llengües i Modalitats Lingüístiques d'Aragó,  
Govern d'Aragó

Per començar, voldria felicitar l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i les institucions col·laboradores per l'organització d'aquestes Jornades Científiques *De fronteres i mil·lennis: La Franja, any 2001*. Així mateix, voldria expressar la meua satisfacció per representar, en aquestes Jornades, el Govern d'Aragó, la qual cosa és un indicador de col·laboració entre dues comunitats germanes amb inquietuds comunes sobre el tema que ens ocupa.

Després de fer una anàlisi del programa i la proposta d'intervencions en aquestes Jornades, i de reflexionar sobre quins aspectes era interessant de tractar, des del meu punt de vista, amb relació a la visió endògena sobre la Franja, he preparat una ponència amb l'objectiu d'aportar diferents visions de la comunitat aragonesa i de presentar elements de reflexió per tal de contribuir a enriquir el debat i les conclusions.

Per evitar repeticions, tasca difícil perquè hi ha molts temes de què tots els ponents poden tractar, enfocaré la intervenció des del punt de vista d'algunes actuacions administratives, especialment del Departament d'Ensenyament, on desenvolupo la meua activitat professional, així com des de les vivències personals gràcies a la militància en associacions culturals i l'experiència d'actuacions realitzades a la Franja.

Aragó és una comunitat autònoma amb un patrimoni lingüístic i cultural divers. El català és una de les tres llengües pròpies del territori. La població catalanoparlant aragonesa presenta unes característiques pròpies definides en bona mesura per la seua llengua i la seua cultura. Cal, però, concretar quin és el punt de partida i el marc de referència de les diferents visions:

- Des del punt de vista de la població:
  - Catalanoparlant.
  - No catalanoparlant.
  - Població de la Franja.
  - Població de la resta d'Aragó.
- Des del punt de vista de l'Administració:
  - Cultural.
  - Educatiu.

- Tractament als mitjans de comunicació:
  - Mitjans de comunicació a la Franja:
    - En català.
    - En castellà.
  - Mitjans de comunicació en castellà.
- Associacions.
- Militància política o lingüística.
- Altres: econòmics, jurídics, etc.

Aquesta classificació presentada en forma esquemàtica és insuficient i, per descomptat, millorable.

Des del punt de vista de la població aragonesa catalanoparlant, un document inèdit important són les conclusions de les xerrades que vam dur a terme el filòleg Marc Martínez i jo mateixa als pobles de la comarca del Matarranya durant l'any 1998, gràcies a una activitat promoguda per l'Associació Cultural del Matarranya amb el suport de la Unió Europea.

Aquesta població presenta una característica diferencial a destacar: una part és totalment conscient que parla català i una altra es nega a admetre aquest fet. D'altra banda, tots coneixeu les diferents actuacions de persones i associacions per tal de fer pedagogia lingüística.

Ara bé, al marge d'aquest aspecte, que simplement esmento, sí que és important per a la nostra reflexió tenir en compte els sentiments de les persones i les actituds que manifesten amb relació a la llengua i al grup de pertinença.

Una part de la població catalanoparlant reivindica la dignificació de la llengua pròpia en totes les actuacions quotidianes i administratives; per exemple, exigeix un ensenyament *del* català i *en* català. Moltes de les iniciatives empreses dintre d'aquest marc referencial són protagonitzades per diferents associacions de la Franja i compten amb la col·laboració d'altres comunitats de parla catalana, especialment de Catalunya.

Un altre tipus de població és constituït per qui es nega a admetre que parla català. Identifica la llengua amb les peculiaritats locals. Són les persones que fan manifestacions del tipus: «natres parlam favarol, nonaspí, maellà, etc.».

Davant d'afirmacions com aquestes, es poden plantejar les qüestions següents:

- Què volen dir?
- Quin és el temor que els condueix a fer aquesta afirmació?
- Si la llengua no fos catalana, dirien el mateix?
- Per què aquestes persones no volen aprendre a escriure i manifesten un cert rebuig de llegir en la seua llengua?

— És bo que tots plegats fem una reflexió sobre les diferents causes d'actituds negatives envers la llengua per buscar estratègies d'actuació oportunes encaminades a difondre la unitat lingüística?

És significatiu el fet que algunes d'aquestes persones no tenen cap problema d'establir relacions comercials amb Catalunya (Tortosa, Reus, Lleida...). No dubten a parlar en català,

però, en canvi, no volen identificar-se com a catalanoparlants. Són persones que no assisteixen a les activitats culturals i educatives en català perquè afirmen que tenen por de perdre la identitat aragonesa.

La demanda d'actuacions administratives en català que abans he esmentat no és igual al Matarranya que a la Llitera o al Baix Cinca. Aquestes dues darreres comarques mantenen una actitud més reivindicativa quant als drets lingüístics.

Ara, parlant en termes generals, diríem que la majoria dels catalanoparlants de la Franja no són conscients de la seua identitat lingüística, no reconeixen la unitat de la llengua entre tots els territoris. A més a més, mantenen actituds diglòssiques molt arrelades. Són evidents els efectes d'una educació plena de prejudicis lingüístics i d'un model cultural dissenyat sense cap tipus de sensibilitat pel dret a la diferència. La resta de la població aragonesa que no habita a la Franja no es manifesta d'una forma unànime. Fins fa pocs anys, a Saragossa, dir que hi havia aragonesos i aragoneses catalanoparlants sonava com una cosa estranya, de gent progressista que més aviat volia introduir una qüestió polèmica que no pas reflectir una realitat.

La cultura catalana d'Aragó ha estat ignorada durant molts anys per l'Administració. A més a més, les diferents polítiques educatives i culturals que ha viscut el nostre territori no han afavorit precisament les relacions entre la comunitat catalanoparlant entesa globalment. Polítiques governamentals passades han estat molt poc respectuoses amb els drets lingüístics dels ciutadans i les ciutadanes en no reconèixer oficialment la realitat trilingüe d'Aragó.

El marc legal de referència és prou conegut: Constitució espanyola, article 31; Estatut d'autonomia d'Aragó, article 7; article 14 de la Convenció Europea de Drets Humans, del 1950, ratificada per Espanya el 1979; convenció de la UNESCO de 1979; Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries, 1988; Tractat de Maastricht, 1991, i declaració de l'Any Europeu de les Llengües, 2001.

No obstant això, fins al Govern de Santiago Marraco, essent conseller de Cultura i Educació José Ramón Bada, no es van començar a introduir actuacions concretes per tal d'iniciar el tractament que la cultura catalana a la comunitat autònoma es mereixia. Des de la Declaració de Mequinensa<sup>1</sup> fins a començament de segle s'han produït uns passos que, encara que insuficients, són un indicatiu de les intencions polítiques del nostre Govern.

Atès que la comunitat autònoma d'Aragó no tenia competències en matèria educativa, era necessari procurar la col·laboració amb el Ministeri d'Educació i Ciència (MEC). El 17 de novembre de 1986 es va signar un conveni de cooperació entre el MEC i el Departament d'Educació i Cultura de la comunitat autònoma d'Aragó. La clàusula vuitena del conveni preveia la constitució d'una comissió mixta de composició paritària entre el MEC i la Diputació General d'Aragó. L'objectiu d'aquesta comissió era fer un seguiment del que s'havia acordat en el conveni. Aquest conveni va permetre l'inici i la progressiva extensió de l'ensenyament de la llengua catalana.

---

1. La història de l'ensenyament del català s'inicia el 1984, quan l'1 de febrer disset alcaldes signen la Declaració de Mequinensa, on reconeixen la pluralitat de llengües aragoneses i declaren que la llengua catalana parlada a la Franja pertany al patrimoni cultural d'Aragó i cal ensenyar-la.

El 21 d'abril de 1997 el *Boletín Oficial de las Cortes de Aragón* publicà el dictamen elaborat per la Comissió Especial sobre Política Lingüística a Aragó. Era un nou pas abans de la presentació de l'Avantprojecte de Llei de Llengües. El dictamen declara que s'haurà de practicar l'ensenyament de la llengua pròpia i en la llengua pròpia, tenint en compte els criteris de voluntarietat i gradualitat, fins a aconseguir el ple coneixement, oral i escrit, de la llengua. S'hi insisteix en la necessitat d'iniciar l'alfabetització en la llengua materna, així com en el foment de l'ús de les característiques fonètiques i morfològiques pròpies de cada dialecte. També s'hi declara la necessitat de la formació i la capacitació del professorat de les llengües aragonesa i catalana.

Ha estat l'ensenyament del català a les escoles un dels camins per on ha penetrat la reflexió lingüística en la societat. S'ha vist que no passa absolutament res per aprendre a expressar-se en la pròpia llengua, per passejar-la pertot arreu, per traure-la de l'oblit col·lectiu. En aquesta trajectòria de prendre consciència de ser, molts catalanoparlants d'Aragó es plantegen les relacions amb la resta de territoris del domini lingüístic. En l'àmbit educatiu s'ha produït una situació que, en certa mesura, pot considerar-se d'estancament des que, fa quinze anys, començaren les classes de català.<sup>2</sup>

Les transferències educatives el gener de 1999 van deixar pas a una nova situació administrativa. Els recursos econòmics, considerats insuficients per algunes forces polítiques i sindicals, van comportar unes actuacions educatives que poc van resoldre el tema del català.

El canvi de govern el juny de 1999 i les noves línies de política educativa van iniciar un nou camí que, bàsicament, va introduir algunes millores (potser no les desitjades, però que sí que van comportar avenços respecte a la situació anterior). En concret, es poden destacar les actuacions següents que el Departament d'Ensenyament ha dut a terme durant el curs 2000-2001:

- Contractació de trenta mestres i professors de català per a educació infantil, educació primària i educació secundària.
- Creació del Seminari de Català als instituts d'ensenyament secundari (IES).
- Formació del professorat: Seminari Permanent de Català, al Centre de Professors i de Recursos (CPR) de Fraga, i la IV Escola d'Estiu, també a Fraga.
- Creació d'una plaça d'assessor amb perfil específic de català al CPR de Fraga.
- Funcionament de la Unitat de Llengües i Modalitats Lingüístiques d'Aragó.
- Conveni amb les diputacions provincials en matèria d'educació d'adults per a actuacions d'impuls i desenvolupament de la llengua i la cultura aragoneses.
- Projecte d'animació cultural a les escoles de la Franja.
- Col·laboració amb la Federació d'Associacions de Pares per a la realització de les jornades culturals commemoratives del quinzè aniversari de l'ensenyament del català a Aragó.
- Col·laboració amb d'altres associacions per a l'organització de cursos de català per a persones adultes.

---

2. Hi ha un augment creixent d'alumnes de català: durant el curs 1984-1985 foren 791; en el curs 1984-1986 en foren 1.143, i durant el curs 2000-2001 són 3.722 alumnes, el 75,55 % del total.

Tot això no significa que ens trobem en una situació òptima. Manquen moltes actuacions des de l'Administració aragonesa.

Tot i que a la Universitat de Saragossa hi ha la possibilitat d'estudiar llengua catalana a la Facultat de Filosofia i Lletres (des de l'any 1989), falta l'oferta d'estudis de la didàctica per a l'ensenyament del català. S'han fet alguns seminaris a l'Escola de Formació del Professorat destinats a mestres, estudiants i persones relacionades amb la docència, però no ha estat creat un departament de llengua catalana ni es pot garantir l'oferta curs darrere curs. És a dir, el Consell Universitari pot incloure l'oferta d'ensenyament de català o no d'acord amb la demanda i les possibilitats pressupostàries.

El 1991 el Departament d'Educació i Cultura va sol·licitar al Rectorat de la Universitat de Saragossa que considerés l'ensenyament de la llengua catalana a les escoles universitàries de formació del professorat. A petició del Departament de Didàctica de les Llengües i de les Ciències Humanes i Socials de Saragossa es van introduir vuit crèdits de català en els plans d'estudis (*Boletín Oficial del Estado*, 30 d'abril de 1993).

Són imprescindibles la regulació del disseny curricular de català i la regulació del seu ensenyament, la introducció d'alguna assignatura en català als IES de la Franja com a primer pas per a l'ensenyament en català, l'oferta de català a les escoles oficials d'idiomes (especialment a Saragossa, Montsó i Fraga), etc.

Per tant, cal crear, dintre del Govern d'Aragó, la infraestructura necessària i posar en marxa el procés legislatiu iniciat amb l'Avantprojecte de Llei de Llengües per tal de dur a terme una veritable actitud de defensa, promoció i difusió de la llengua i la cultura catalanes a la nostra comunitat.

Com a conseqüència de la manca d'implicació governamental de la comunitat aragonesa, les persones preocupades per la llengua i pel reconeixement de la pròpia cultura a la Franja han hagut de marxar, la majoria a les universitats catalanes, per tal de poder adquirir la competència lingüística suficient per a fer actuacions en català al seu lloc de procedència. Algunes fins i tot han hagut d'emigrar per a poder viure en la llengua materna.

Tanmateix, quina és la realitat de la gent que viu a Aragó i no té cap intenció d'emigrar, de la gent que estima la seua terra? La llengua és important, i ampliar coneixements també. Els fills necessiten aprendre català perquè això els obrirà portes culturalment, socialment i econòmicament. Aquí l'Administració té una altra responsabilitat. D'altra banda, la realitat sociolingüística de la Franja Oriental d'Aragó és que el català és usat per la majoria de la població quotidianament; això sí, sempre reservat per a àmbits col·loquials.

La situació futura es preveu positiva amb l'Avantprojecte de Llei de Llengües. El català i l'aragonès seran reconeguts com a llengües oficials allà on es parlen. Cal aportar, no obstant això, moltes correccions al document inicial. Cal esperar el desplegament en reglaments o decrets per a comprovar que hi ha una ferma voluntat de dignificar la llengua. És imprescindible aquest suport legal per a concretar i portar a terme les actuacions encaminades a aquesta dignificació.

Tot i això, s'albira un camí molt llarg que ara cal emprendre, un camí que unes altres comunitats amb circumstàncies polítiques diferents ja han recorregut. Algunes de les actuacions que cal emprendre són les següents:

- Establir un marc de política lingüística per al català i l'aragonès.
- Intervenir políticament per tal que tothom assoleixi un nivell de coneixement oral i escrit de les dues llengües adequat a les exigències de la societat actual.
- Dissenyar un sistema educatiu que faci possible l'adquisició d'aquest nivell.
- Desenvolupar actuacions de dinamització i extensió de l'ús social del català i de l'aragonès.
- Considerar els mitjans de comunicació l'ús del català i l'aragonès de forma habitual.
- Establir els mecanismes d'avaluació dels processos de normalització lingüística.

Cal esmentar la importància que té per a la cohesió de la llengua catalana la comunicació entre les institucions dels diversos territoris on es parla. En aquest sentit, voldria anomenar la col·laboració de la Generalitat de Catalunya, concretament del Servei d'Ensenyament de Català (SEC), amb la participació en l'Escola d'Estiu, el suport tècnic a les classes de català i la posada a disposició del professorat de bibliografia i de material audiovisual.

Durant aquest curs, s'han iniciat unes reunions sistemàtiques de caps del SEC dels territoris de parla catalana amb diferents objectius:

- Estudi dels possibles objectius compartits.
- Intercanvi i lliurament de documentació.
- Proposta de col·laboració entre els serveis més enllà de la prestació de tècnics.
- Implantació i/o creixement de l'ensenyament del català.
- Intercanvi de materials impresos.
- Fons documental i bibliogràfic de cada territori.
- Reunions sobre aspectes de tractament didàctic, sociolingüístic i d'avaluació.
- Currículums.
- Estat de la llengua en la diversitat escolar.
- Altres qüestions.

Així mateix, la Secció Filològica de l'IEC ha realitzat actuacions a la Franja per a tractar de temes relacionats amb la variació dialectal, els aspectes històrics, literaris, d'ensenyament, etc. Valgui d'exemple les sessions celebrades a Fraga i a Calaceit durant l'octubre de 1997 i l'organització d'aquestes Jornades. També és del tot positiva la disposició, per a qualsevol tipus de col·laboració que puguem establir, del Servei de Relacions Exteriors de l'IEC, expressament creat i estructurat per a tractar de manera eficaç de les relacions amb l'exterior i dotar els professionals de la llengua catalana de pautes unitàries acceptades per tothom amb la finalitat d'aconseguir emprar una llengua única de major qualitat, adequada als diversos registres i a les diverses situacions.

Per acabar aquesta intervenció, voldria recordar el nostre escriptor Desideri Lombarte amb unes paraules del llibre *Memòries d'una desmemoriada mula vella*:

Ja fa uns anys que pel Matarranya i per altres comarques de l'Aragó se senten veus, i no són veus estranyes. Alguns n'hi ha que diuen que si són forasteres, que si són d'importació, que si són nostàlgiques eixes veus. I no ho són.

Alguna pot haver-n'hi de romàntica, i per què no? Però d'estranyes i d'importades, res. Que són nostres. Tan nostres com la terra de l'hort i l'aigua de la font.

Si eixes veus foren forasteres, nates ací, què seríem? Forasters a casa nostra?

I entre totes eixes veus amigues que no hi falto la meua, molleta i mesurada, si voleu, la meua veu enamorada de la nostra terra.